

A Himnusz és a pozsonyi harangok

A szimfonikus zenekar Erkel Himnuszában

2019 júniusában számos ünnepséget rendeztek annak tiszteletére, hogy Erkel Ferenc 175 éve zenésítette meg a *Himnusz*t. A Filharmóniai Társaság Zenekara is részt vállalt az eseményekben, sőt – az Erkel Társasággal együttműködve – egy érdekes kezdeményezéssel „Himnusz-évvé” emelte a hamarosan lezáruló 12 hónapos időszakot. Miközben felhívta a figyelmet a mindössze néhány perces, ám annál nagyobb jelentőségű alkotásra, alapító elnökkarnagyáról is megemlékezett. Erkel darabját – akkor még az operazenekar tagjaiként – éppen az együttes muzsikusi játszották legelőször, majd egy évszázadon át talán a legtöbb alkalommal. Emellett pedig olyan művek is szerepeltek a repertoárjukon, amelyekben a *Himnusz* motívumai szólaltak meg jelképes idézetként.

Himnusz-év 2019/20

Az említett júniusi ünnepségek között megemlékezés volt Budakeszin az Erkel szobornál, előadással egybekötött zongoraest az Erkel Művelődési Központban, korszorúzás a Fiumei úti sírkertben, a Filharmonikusok két

ének- és zenekari hangversenye a Nemzeti Múzeumban, valamint szoboravatás a Gyulai Várfürdőben. Emellett a Zenetudományi Intézet országos vetélkedőt rendezett, a Magyar Nemzeti Bank emlékérmét bocsátott ki „*A Himnusz megzenésítése*” elnevezéssel, a Zenetörténeti Múzeumban pedig kiállítás nyílt *Erkel-műhely* címmel. Utóbbi hosszabb időintervallumra terjesztette ki a megemlékezést: Kim Katalin és munkatársai összegyűjtötték a *Himnusz* keletkezésének, korának és utóéletének dokumentumait, amelyeket közel egy éven át folyamatosan láthattak az érdeklődők.

Tematikájában ehhez csatlakozott a Filharmóniai Társaság sorozata, amelynek keretében január 22-étől, a Kölcsey-vers befejezésének évfordulójától a június 15-re tervezett újabb, zenekari koncertig a *Papageno* portálon kéthetente a Himnusszal kapcsolatos írások jelentek meg egy-egy odaillő zenei melléklettel. Ezek között Somogyváry Ákos vezényletével az a hat fennmaradt Kölcsey-megzenésítés is meghallgatható, amely valószínűleg szerepelt az 1844-es Himnusz-pályázaton. A koronavírus okozta korlátozások feloldása után újra látható a kiállítás, és remélhetően hamarosan sor kerül a Filharmonikusok nagyzenekari hangversenyére is.

A Himnusz születésnapja

Egy mű születésnapjaként a befejezés időpontját szokták megnevezni, Erkel *Himnusz*ának esetében azonban nem ismerjük a komponálás pontos dátumát. 1844. február 29-én Bartay András, a Nemzeti Múzeum igazgatója pályázatot írt ki Kölcsey Ferenc versének megzenésítésére, és 20 aranyat ajánlott fel a győztesnek. A lapokban közzétett határidőig, május 1-ig 13 zenemű érkezett be, majd a zsűri június 15-én hozta meg ítéletét. Igaz, hogy ekkor a „népmelódiáról” még nem sokan gondolták, hogy milyen meghatározó szerepet fog betölteni a magyarság történetében, mégis ezen a napon dőlt el, hogy Erkel alkotása indulhat el a hivatalos nemzeti énekké válás útján. Talán a Sors kezét kell látnunk abban a különös egybeesésben, hogy a zeneszerző 49 évvel később, 1893-ban éppen június 15-én hagyta itt a földi árnyékvilágot.

A pályázat titkos volt, azaz a komponisták kilétét a zsűri sem ismerhette. Az anonimitást úgy biztosították, hogy a partitúrát idegen kézzel lemásoltatva kellett benyújtani, a kottára pedig a szerző neve helyett szabadon választott jelige került. A lepecsételt borítékba zárt nevek a zsűri döntése után sem hozták nyilvánosságra, így a sajtó csupán a sorszámokat és a jelígeket közölhet-

Erkel Ferenc portréja, 1878

s ezt évenként tenni szándékozván, ez évben ismét 20 ar. pályadíjt tűz ki a legjobb népmelodiáért Kölcsey Ferencz koszorús költőnk Hymnusára ének és zenekarra téve. Ezen Hymnus olvasható Kölcsey összes munkáinak I. köteté 113d. lapján, Hartleben pesti könyvtáros kiadásában.

Az első pont alatti pályaművek beküldésének határnapja 1844. auguszt. 1je; a második pont alattiaké 1844. sept. 1seje, az utolsó pont alattiaké pedig 1844. majus 1ső napja.

Mindhárom rendbeli pályaművek tisztán és idegen kézzel leírva és lapozva, a szerző nevét magában foglaló jelíggel levéllel ellátva egyenesen aulírtához küldessenek. Kelt Pesten febr. 29. 1844. — B a r t a y Endre nemz. színházi igazgató.

Részlet a Hymnus-pályázat felhívásából
(Nemzeti Ujság, 1844. márc. 6.)

te. A nyilvános eredményhirdetésre 1844. július 2-án került sor a Nemzeti Színházban. A *Tudtán kívül kém* című francia vígjáték előtt és a két felvonás között három-három dicsérettel kitüntetett darabot adtak elő, majd a színdarab után következett az 1-es sorszámmal és „Itt az írás, forgassátok – Érett ésszel, józanon” jelíggel szereplő díjnyertes pályamű bemutatása (a mottó Kölcsey Ferenc *Vanitatum vanitas* című versének két kezdő sora). Végül ünnepélyesen felbontották az elhangzott hét műhöz tartozó borítékokat, és átadták Erkelnek a 20 aranyat. Ezt a napot, az első elhangzás időpontját szintén joggal tekinthetnénk a *Hymnus* születésnapjának.

Pályázók és pályaművek

Sajnos nem ismerjük az összes komponista nevét, aki 1844-ben megzenésítette Kölcsey *Hymnusát*, és a pályaműveknek is csak kevesebb mint a fele maradt fenn. A sorszámmal és mottóval együtt nyilvánosságra hozott hét név (a győztesé és a hat kitüntetetté) a következő volt: no.1 Erkel Ferenc, no.3 Egressy Béni, no.4 Molnár Ádám, no.6 Travnyik János, no.11 Eliás Márton, no.12 és no.13 Seyler Károly (utóbbtól két művet is előadtak). Jelenleg hat olyan kottát ismerünk, amely összefüggésbe hozható az 1844-es pályázattal. A Zenetudományi Intézet könyvtárában található Egressy Béni megzenésítése, amelyet a sorszám és a jelige (betűhíven: „Isten áld meg a' Magyar! Jó kedvel bőséget.”) segítségével lehetett azonosítani.

Az OSZK Zeneműtára Erkel *Hymnusa* mellett két további, mottóval ellátott partitúrát őriz, ezekhez azonban nem tudunk nevet rendelni, mivel nem tartoztak a kitüntetett darabok közé. Az egyik (no.7)

„Szenteld Óh Magyar Hazádnak kebled szebb érzelmeit”, a másikon (no.8) „Bár babérral nem illettek, Csak a' gunyotl kiméljete. Egy régi Író.” felirat olvasható. Nem tartalmaz se nevet, se mottót az a zenekarkíséret nélkül fennmaradt mű, amelyből vegyes- és férfikari szólamanyag is rendelkezésünkre áll a Zeneműtár gyűjteményében. Amint Sziklavári Károly zenetörténésztől megtudtam, ugyanennek a győri székesegyház kottatárában is található egy zongorakíséretes férfikari változata, komponistája pedig a helyi muzsikás és jogász, Jankó Mihály volt.

Szintén a nemzeti könyvtár őrzi egy további Hymnus-megzenésítés két tenor és egy basszus szólamát, amelyek mellől hiányzik a nőikar és a kíséret anyaga. Az elő-, köz- és utójáték egykori meglétét egyértelműen bizonyítják a 8–8 ütemes szünet-jelzések. A „torzó” zenekari kíséretét és a hiányzó szakaszokat 1993-ban Sugár Miklós zeneszerző rekonstruálta. Különösen az előjáték stílusú muzsikája segítette a mű előadhatóságát, a hiányzó himnusz dallamot, a darab legfontosabb szólamát azonban ő sem pótolhatta.

Ismeretlen szerző pályaműve „Bár babérral nem illettek...” jelíggel – részlet (Országos Széchényi Könyvtár, Zeneműtár)

A Hymnus zenekara

Az 1844. március eleji lapokban (*Regelő Pesti Divatlap*, *Világ*, *Nemzeti Újság*, *Társalkodó*, *Honderű* stb.) közölt felhívásban fő vonalaiban meghatározták az elvárt apparátust. A *Regelő Pesti Divatlap* írta: „A nemzeti színház' igazgatósága [...] 20 arany pálya díjt tűz ki a' legjobb népmelodiáért – Kölcsey Ferencz koszorús költőnk' Hymnusára' ének és zenekarra téve”. Az elsőség természetesen a népmelodiát, azaz a jól énekelhető dallamot illette, amelyet a kórus legfelső szólama szólaltatott meg. Emellett a zenekari kíséret is követelmény volt, a hangszerekről és az önálló zenekari szakaszokról azonban nem rendelkeztek.

Mivel egy évvel korábban hasonló pályázatot írtak ki Vörösmarty *Szózatának* megzenésítésére, a versenyzők most már ennek tanulságait is kamatoztathatták. 1843. május 10-én a Nemzeti Színházban mutatták be a három előadásra érdemesnek tartott művet (a díjnyertes Egressy Bénié mellett Thern Károly és Fáy Gusztáv darabját), és megmutatkozott, hogy milyen terjedelem, felépítés és apparátus a leginkább célravezető egy ilyen alkalommal. Az új pályázók, amennyire ez a fennmaradt művek alapján megállapítható, figyelembe vették a helyi együttes adottságait. Kihasnálták, de nem lépték

Erkel különösen finom, mesteri hangszerezési megoldása, hogy a folyamatos, *legato* énekhangokat apró eltérésekkel erősítik és árnyalják a hangszerek: a dallamsorok második ütemeiben („a magyart”, ill. „védő kart”) magyaros pontozott ritmusokat, a sorok utolsó ütemeiben („[bő-] séggel”, ill. „[ellen-] séggel”) pedig rövidebb nyolcadokat játszanak a negyed értékekkel szemben. További érdekesség, hogy a vonósok, akik az előjátékban exponálták magukat, hallgatnak az énekkar belépésének első ütemében. A mellékelt kottapéldában az 1. klarinét, a szoprán és az 1. hegedű szólamát emeltük ki.

Cl. I.
in Si

S 1.

Viol. I.

Is - ten, áldd meg a ma - gyart, Jó kedv - vel, bő - ség - gel,

Az 1. klarinét, a szoprán és az 1. hegedű részlete a *Himnusz* pályázati példányában (B-dúr transzpozíció)

túl a megszokott kereteket: a fa- és rézfúvósok, egy-egy ütőhangszer és a maihoz mérten redukált létszámú vonóskar éppen elért a zenekari árokban, ahol a bemutató estéjén a zenekar egy része amúgy is szolgálatot teljesített.

Erkel legelső, sajátkező partitúrája sajnos nem maradt fenn (az ismert énekkari Erkel-autográf az 1880-as évekből származik), az erről másolt pályázati példányt Kocsi János, a Nemzeti Színház zenekarának klarinétosa készítette. Írását Kim Katalin zenetörténész azonosította a *Bátori Mária* és a *Hunyadi László* különféle kottapéldányai és a korabeli iratok összevetése alapján. Kocsi nem szignálta a munkáit, de több számla mellett a *Hunyadi* szólamaiért kiállított fizetési nyugta is túlélte az idők viharait. Kim megállapítása szerint Kocsi kisé javított a másolások során: akkurátus, precíz ember lévén szépen elrendezte a partitúrák kottaképét, sőt pótolta a hiányzó artikulációs és dinamikai jeleket (kiválóan megismerhette karmestere szokásait és elvárásait, hiszen 22 éven át, 1838 tavaszától 1860 elejéig nap mint nap játszott Erkel keze alatt). Minden bizonnyal a *Himnusz* leírása során is kiegészítette néhány aprósággal a szerzői partitúrát.

A *Himnusz* előjátékában eredetileg csak a szordinált vonósok és a timpani játszottak, a fúvósok az énekkarral együtt léptek be. A mű első felében a két klarinét és két fagott lényegében *colla parte* szerepel az énekesekkel és a vonóskarral, a kürtök néhány hangjával kiegészítve.

A fúvósok további, jelentős dinamikai potenciállal rendelkező csoportja (fuvola, két oboa, négy kürt, két trombita és három harsona) csak a mű második felében szerepel, és egy olyan színpadias hatású effektusra ad lehetőséget, ami nem meglepő egy igazán vérbeli operaszerzőtől. Az említett hangszerek *con forza* karakterrel lépnek be a „*Balsors akit régen tép...*” szövegsornál, a *forte* hangerő a dallamsorok szekvenciális emelkedésével párhuzamosan *fortissimóra*, újabb két ütemmel később *fff*-ra fokozódik. Majd a *diminuendo* mindössze egyetlen ütem alatt vezet vissza a „*múltat s jövendőt*” szakasz *pianissimójára*, erőteljes fény-árnyék hatást keltve. Mindez még drámaiban hat a „*Megbűnhődte...*” csúcsponttól kezdődő ismétlés során, amikor a *prima volta* zárlat végének 16-od futama egy fél ütem alatt repít vissza a *pianissimóról* a *fff*-ra. Az utójátékban az első klarinét, a két fagott, az 1–2. kürt és a timpani marad a *piano (coll'arco)* játszó vonósokkal.

A Kocsi János által másolt partitúrát Erkel utólag, már a bemutató után egészítette ki egy újabb szólammal. Saját kezűleg írta az 1. hegedű felett üresen hagyott sor elejére: „*mélly Harangzó vagy Tamtam*”, és a zenekari elő- és az utójátékba nyolc-nyolc egyenletes félkottás ütést vezetett be. Kim Katalin feltételezése szerint ezt a példányt használta egy ideig akkor, amikor ő maga vezényelte a *Himnusz*t. A harang szólamkottáját is ő maga pótolta a szólamanyagban, majd ugyanitt tovább javított: a zenekari bevezetést fa- és rézfúvósokkal egészítve.

tette ki (8–9 évtizeddel a Dohnányi-féle hangszerelést megelőzően, ahol klarinétok, fagottok és kürtök is játszószák a vonósok szólamát).

Gárdonyi Géza a *Himnusz* születéséről

Gárdonyi Géza a pesti sakkörből ismerte az idős Erkel Ferencet, és bizonyára több alkalommal elbeszélgetett vele – már amennyire a mester közismert szófukarsága ezt lehetővé tette. Két évtizeddel később egy rövid írást közölt *Apróságok Erkel életéből* címmel, amelyben a *Himnusz* keletkezéséről is szót ejtett. Nem tudjuk, mennyi valóságalapja van ennek az elsősorban irodalmi alkotásnak, mindenesetre az író kissé kiszínezte a történetet, amelyet Erkel szájába adott:

„A *Himnuszra* se pályáztam volna. Hanem egyszer az történik velem, hogy megfog az utcán, a lakása előtt Bartay. Felhá és azt mondja odafenn: – Írtál-e himnuszt? – Nem. Nem is írok. Egressynek hagyom ezt az örömet. Neki az effélékben kedve telik. – Hát ő megírta már? – Nem tudom. Csak annyit tudok, hogy pályázik és engem megkért, hogy írjam át zenekarra. De napról-napra halogatja. Pedig most jut eszembe, hogy holnap már lejár a pályázat. [...] Bartay] betuszkolt engem a mellékszobába, ahol egy kopott zongora sárgállott. Odatett egy iv kótapapirozt, melléje a szöveget. – Csináld meg rögtön. – De, bátyám, hova gondol! Nem szivar-sodrás ez, hogy csak úgy rögtön, – Meg kell csinálnod! – Nem lehet. Késő már!

Felelet helyett egyet lépett. Kifordult az ajtón, s rám fordította a kulcsot. Még csak annyit hallottam, hogy: alászolgálja.

Állok mint Nepomuki János. Hallom, hogy a külső ajtó is csukódik, záródik. No kutyateremtette: szépen vagyunk!

Csend van. Ülök és gondolkodok: hát hogy is kellene azt a himnuszt megcsinálni? Elém teszem a szöveget. Olvasom. Megint gondolkodok. És amint így elgondolkozom, eszembe jut az én első mesteremnek a szava, aki Pozsonyban tanított. Azt mondta: fiam, mikor valami szent zenét komponálsz, mindig a harangok szava jusson először eszedbe. És ott a szoba csöndességében megzendülnek az én fülemben a pozsonyi harangok. Áhítat száll meg. A kezemet a zongorára teszem és hang-hang után olvad. Egy óra nem telik belé, megvan a himnusz, úgy amint ma ismeri. Akkorra már visszajött Bartay is. Eljátszottam neki. Szépnek mondta. Hazamegyek. Leirom zenekarra. Másnap benyújtom.

Elérkezik a döntés napja. A színház ünnepi díszben. Mert, hogy szavamat ne felejtsem, nem választott pályabírák döntöttek, hanem maga a közönség.”

Az idézet utolsó mondatát biztosan nem szabad készpénznek vennünk, mivel a korabeli lapok szerint szó sem volt a közönség döntéséről. A végeredmény már június 15-én megszületett, csupán a jelíges borítékok felbontását hagyták a július 2-i ünnepség végére. Bár a

„határidő végén bezárják a szerzőt, amíg el nem készül” motívum a közismert vándor-anekdoták közé tartozik, azt azonban nem zárja ki, hogy Bartay András igazgatóvalóban buzdíthatta (barátilag kényszeríthette) Erkel a komponálásra. Az elbeszélés elemei származhattak a komponistától vagy a szűkebb családi-baráti körből. Bartay szerepére már az 1880-as évek végén történt utalás a *Pesti Napló* egyik cikkében, később Metz Albert, a Filharmonikusok egykori brácsajátékosa két Erkel-fiúra, Lajosra és Gyulára hivatkozott, miszerint tőlük hallott hasonló, de több részletében eltérő történeteket.

Érdekes, a *Himnusz* hangszerelését érintő momentum Gárdonyinál a harangok említése. Nagyon is kézenfekvő, hogy Erkelnek kiváló pozsonyi tanára, Klein Henrik, valamint ifjúkorának ünnepélyes körmenetei jutottak eszébe akkor, amikor himnikus, méltóságteljes éneket komponált. Az azonban biztos, hogy a pályázatra beadott darabban még nem szerepelt a *campana tubolare* (vagy tam-tam), hiszen, amint említettük, a hangszer szólamát a szerző utólag írta be az idegen kézzel lemásolt partitúrába, és a zenekari szólamanyagot is ő maga egészítette ki. Az 1844. júliusi ősbemutatón még nem szólhatott a harang, ezzel Erkel már az eredményhirdetés előtt felfedte volna a kilétét (a kézírását jól ismerték a kollégái), „idegen” versenyző művébe pedig előadó karnagyként nem javíthatott bele. Mindenesetre örvendetes, hogy Somogyváry Ákos legújabb, a Filharmóniai Társaság Zenekarával és az operaházi énekkarral készített *Himnusz*-felvételén ott látjuk és halljuk a hangszer a szerző szándéka szerint.

A funkcióváltás és a hangszerelés összefüggései

A *Himnusz*-pályázatot „népmelódia”-ra írták ki, azaz olyan dallamra, amelyet honfitársaink a legkülönfélébb alkalmak során előadhatnak: egymagukban, kisebb-nagyobb csoportokban vagy közönség számára, ünnepélyes keretek között vagy éppen az asztal mellett, borospohárral a kézben, hasonló darabok társaságában (kiváló példa Thern Károly *Fóti dala*, Vörösmarty szövegére). Az elvárás mégsem egyszerűen dalra szólt, hanem ének- és zenekari alkotásra. A bemutatón ennek megfelelően a kompozíciók népmelódia helyett „zenemű”-ként szólaltak meg. Majd az előadások sora következett, és már augusztusban előadták a Széchenyi gőzhajó avatásán, zászlószentelésen Nagyboldogasszony napján és iskolai ünnepségen a megyeházán. Ezzel Erkel *Himnusz*a másodszor is funkciót váltott: fokozatosan nemzeti himnusszá vált, túllépve a dalolás és a koncertszerű alkalmak szerepkörén.

Amíg egy zeneműnek többnyire egyetlen, a szerző által precízen a kottában rögzített alakja van, addig a funkcionális zene több változatban is létezik, mivel nemzeti szimbólumként feladata az események szolgálata. Az előadóknak továbbra is törekedniük kell a minél

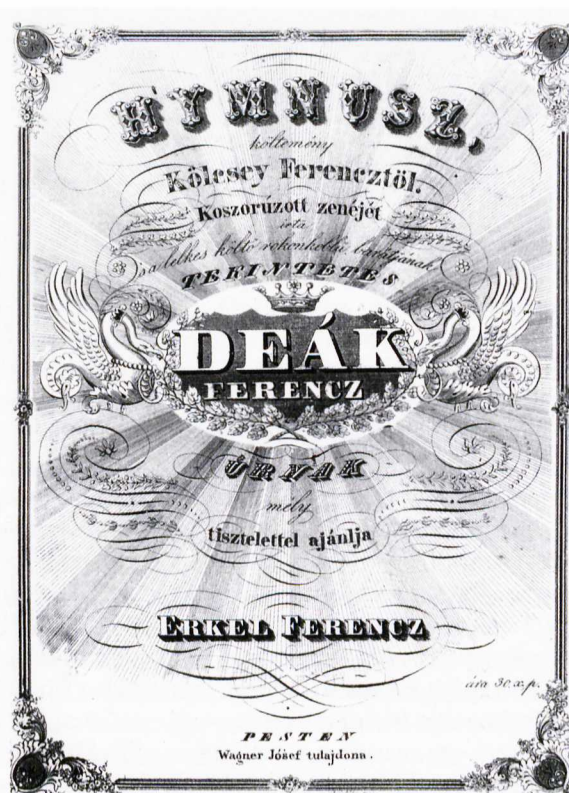
magasabb színvonalú megszólaltatásra, a zenét gyakran mégis alkalmazniuk kell az adott körülményekhez. Amikor Erkel a *Himnusz* hangszerelését újabb hangszerekkel bővítette, minden bizonnyal ünnepélyesebbé kívánta tenni a művet, azzal pedig, hogy 1844 őszén Wagner József kiadónál vegyeskarra és zongorakísérettel jelentette meg, szélesebb közönség számára is elérhetővé tette (a kottába az opcionális orgona vagy harmónium jelzésén kívül külön tam-tam szólómat is nyomtatottak). A „*megbűnhődte*” csúcspont kétvonalas asz-hangját azonban csak képzett vagy jó képességű sopránénekesek (férfikar esetében tenoristák) tudták kiénekelni, így templomi használatban, amikor a dallamot a teljes közösség énekelte orgonakísérettel, a művet Esz-dúrba B-dúrba transzponálták. A hangszerelésen pedig feltétlenül változtatni kellett az énekkel nélküli, kizárólag zenekari előadások alkalmával, hogy a vezérdallamnak a kíséretből hiányzó, legato énekel hangjai ezúttal megszólalhassanak.

A zenekar méretét és szólómatit természetesen már Erkel életében a körülményekhez igazították, és ez az elv később sem változott. A kisebb templomi, városi vagy egyesületi zenekarok többnyire nem rendelkeztek a partitúrában előírt hangszerekkel, sok helyütt csak vonós- vagy csak fúvóegyüttes (katonazenekar) áll rendelkezésre. Ezzel szemben a 20. századra a nagy létszámú, főként szabadtéri ünnepélyeken gyakran megduplázták az előadók számát, hogy több ezren is jól hallják az előadást. Az 1930-as évek második felében Hóman Bálint miniszteri rendelettel szabályozta a *Himnusz* megszólaltatását (eltörölte például az ismétlést, és a „*ho-ozz rá*” helyett a „*hozz re-á*” szövegformát írta elő). A modern nagyzenekarhoz adaptált, évtizedek óta alkalmazott hangszerelési változatokat Dohnányi Ernő egységesítette, majd további megoldások és közreadások láttak napvilágot.

Dohnányi esetében (a manapság terjesztett legendák szemben) nem beszélhetünk „átdolgozás”-ról, mivel sem a kiindulópont, sem a végeredmény nem ragadható meg egyetlen alakban, és az eltérések még a végpontok között sem számottevőek. Ezek nem érintik a mű lényegét, és a verziók jóval kevésbé különböznek egymástól, mint azok az elhangzások, amikor bármelyik változatot szólóénekekkel, vegyes-, férfi- vagy nőikarral, egyetlen hangszerrel, fúvózenekarral, nagyzenekarral vagy kíséret nélkül adják elő.

A himnusz dallam mint jelkép

A *Himnusz* funkcióváltásainak sorába illik az a jelenség, amikor Erkel dallama idézetként szól meg nagyobb alkotásokban. Ezek közé tartozik az 1857-es királyi látogatás alkalmával bemutatott *Erzsébet* című opera, amelyet Erkel a rövid határidő miatt Doppler Ferencsel és Doppler Károllyal megosztva komponált. A *Himnusz* a 2. felvonás végén szól meg. Liszt Ferenc

Erkel Himnuszának első kottakiadása, Deák Ferencnek szóló ajánlással (Wagner József, Pest 1844)

15 évvel később a *Himnusz* és *Szózat* dallamára írt zenekari fantáziát, amelyet maga vezényelt a Filharmóniai Társaság 1873. márciusi hangversenyén. Nemzeti énekünk szintén a *Szózattal* együtt szól meg Erkel *Ünnepi nyitányában*. Az 1887-ben, a Nemzeti Színház megnyitásának 50. évfordulóján bemutatott művet az Operaház muzsikusi adták elő, majd ugyanők a Filharmóniai Társaság színeiben több tucatnyi alkalommal játszották évfordulókon és más jeles eseményeken. Hubay Jenő az I. világháború borzalmai között a remény hangját kívánta megszólaltatni, amikor az 1915 végén bemutatott c-moll szimfóniáját a *Himnusz* első soraival zárta.

Szintén egy különleges alkalomnak, Pest, Buda és Óbuda egyesítése 50. évfordulójának köszönhető Dohnányi Ernő *Ünnepi nyitánya* (1923), benne a városrészeket jelképező három dallam, a *Himnusz*, a *Szózat* és a Dohnányi-féle *Nemzeti ima* egybefonódásával. Folytathatnánk a sort Lajtha László VII. szimfóniájával (1957), Károlyi Pál Miséjével (*In memoriam diei 23. Octobris*, 1957) és más zeneművekkél. Mindezekben az alkotásokban Erkel dallama kilép a népmelódia, a zenemű és a nemzeti himnusz funkcióból is. Feladata nem csupán egy ünnepi alkalom fényének emelése, hanem jelképpé válva egy nemzet összetartozásának zenei szimbólumaként szól meg.

Gombos László